

Планета вигнання : роман

Урсула Ле Гвін

ОЗНАЙОМЧИЙ ФРАГМЕНТ

Переклад — Наталя Михаловська

© Видавництво «Богдан». Усі права застережено.

Фрагмент надано для ознайомлення. Повна книжка — nashaknyga.com.ua

Передмова

Усіх письменників науково-фантастичного жанру напрочуд часто питають: «Звідки ви берете ідеї?». Ніхто з нас не знає, що відповісти, окрім Гарлана Еллісона 1, який стисло відповів: «У Скенектаді 2!». Це запитання стало жартом, а навіть карикатурою у журналі «Нью-Йоркер»; та все ж зазвичай питають це щиро, навіть жадібно: це не дурне запитання. Його проблема і причина, чому єдиною можливою відповіддю є «Скенектаді», полягає в тому, що це неправильне запитання, а не може бути правильних відповідей на неправильні запитання, — свідченням цього є праці тих, хто намагався відкрити властивості флогістону 3. Інколи проблема полягає лише в неясному формулюванні; той, хто ставить запитання, насправді хоче знати: «У своїй науковій фантастиці ви черпаєте науку зі знання або читання наукових праць?» (Відповідь: так). Або: «Чи автори наукової фантастики крадуть часом ідеї одні в одних?». (Відповідь: постійно). Або: «Чи творите ви дію своїх книжок, самі переживаючи все те, що переживають ваші герої?». (Відповідь: Боронь Боже!) Але інколи ті, хто питають, не можуть конкретизувати; починають казати щось на кшталт: «Ну, знаєте, ну як його...». Тоді я підозрюю, що насправді вони намагаються дістатися до складної, важкої і важливої справи: намагаються збагнути уяву, як вона працює, як митець її використовує чи вона використовує його.

Ми так мало знаємо про уяву, що не можемо навіть поставити правильні запитання про неї, не кажучи вже про те, щоб дати правильні відповіді. Джерела творіння зостаються недоторканими навіть для наймудрішої психології, а митець часто є останньою особою, яка може сказати щось зрозуміле на тему творчого процесу. Хоча й ніхто інший особливо не сказав того, що мало б сенс. Думаю, що найкраще починати зі Скенектаді, читаючи Кітса.

Останнім часом мені (у цьому випадку тільки мені) часто ставили друге запитання: «Чого ви так багато пишете про чоловіків?».

Це запитання аж ніяк не дурне. Не є воно й неправильним, зовсім ні, хоча інколи в ньому є упередженість, що утруднює пряму відповідь. У моїх книжках та оповіданнях не бракує жінок, часто вони головні герої або персонажі, від імені яких ведеться розповідь. Тож коли мене питають: «Чому ви завжди пишете про чоловіків?», я відповідаю: «Ні, це не так», і кажу це радше сердито, оскільки так поставлене запитання є звинувачувальним і неточним водночас. Я можу стерпіти звинувачення й неточність нарізно, але їх поєднання — це отрута.

Та, незалежно від формулювання, підняті питання є справжньою і нагальною проблемою. Відповідь «для відчипного» огидна, коротка відповідь н еможлива.

«Планету вигнання» написано 1963-64 року, ще перед новим пробудженням фемінізму з тридцятилітнього заціпеніння. Книжка показує мій ранній, природний (тобто щасливо окультурений), непробуджений, неусвідомлений спосіб впоратися з чоловічими та жіночими персонажами. У той час я могла із цілком чистим сумлінням, а навіть аплодуючи сама собі сказати: мені просто байдуже, якої статі мої герої, чоловіки вони чи жінки, аби люди. Чого, на всіх святих, жінка мусить писати тільки про жінок? Я не мала ні самосвідомості, ні почуття обов'язку, тож була самовпевненою, не вдавалася до експериментів і вдовольнялася конвенційними засобами.

Розповідь починається з Ролері, але потім вона ведеться від імені Джекоба, а там і Вольда, тоді знову повертається до Ролері і знову відходить від неї: це оповідь, яка ведеться з різних точок зору. Чоловіки активніші і значно красномовніші. Ролері — молода й недосвідчена жінка, яка походить із суворо традиційної культури,

що опирається на чоловіче домінування. Ролері не бореться, не ініціює сексуальних контактів, не стає суспільною лідеркою, не бере на себе жодної іншої ролі, що в її культурі чи нашій зразка 1964 року окреслюється як чоловіча. А все ж вона бунтівниця, як у суспільному, так і в сексуальному сенсі. Хоча поведінка Ролері не є агресивною, прагнення свободи змушує її вирватися з культурної схеми: вона повністю змінюється, поєднуючись з іншою особистістю. Вибирає Іншого. Цей малий особистий бунт, що стається у ключову мить, ініціює події, які призводять до повної зміни та переформування двох культур і суспільств.

Джекоб — герой, активний, красномовний, він хоробро кидається в бій і береться за справи правління, але центральним рушієм описаних у книжці подій, тією, хто робить вибір, насправді є Ролері. Даосизм дійшов до мене швидше, ніж сучасний фемінізм. Там, де певні люди бачать лише домінантного Героя і пасивну Маленьку Жінку, я бачила й надалі бачу фундаментальну зайвість і марнотратність агресії та натомість глибоку ефективність у-вей, «дії через недіяння».

Це все добре, але факт залишається фактом: у цьому творі, як і в більшості моїх книжок, чоловіки виконують більшість ролей і дій, тому зазвичай займають центр сцени. «Мені було байдуже», хто мій герой, чоловік чи жінка; що ж, ця байдужість є злочинною недбалістю. Чоловіки беруть верх.

Чого їм це дозволяють? Ну, куди легше писати про чоловіків, які щось роблять, оскільки більшість книжок про людей, які щось роблять, стосуються чоловіків, і тому, що така вже літературна традиція... і тому, що жінка, ймовірно, не надто зайнята боями, насиллям, правлінням т.д., зате спостерігає, як це роблять чоловіки... а також тому, що, як зауважила Вірджинія Вулф 4, англійська проза не підходить для опису жіночого буття і діяння, якщо тільки її, так би мовити, не переробити з нуля. Тяжко порвати

з традицією; тяжко вигадувати нове, тяжко переробити рідну мову. Тож письменники пливуть за течією і вибирають легший шлях. Змусити людину піти проти течії, обрати тяжкий шлях не може ніщо, крім власного сумління, глибоко враженого і, ймовірно, розгніваного.

Але сумління й має бути розгніваним. Якщо тільки намагатиметься викликати гнів, наслідком буде лише почуття провини, яке в зародку придушує джерела творіння.

Я часто буваю дуже зла як жінка. Мій феміністичний гнів — це елемент, частка шаленства і страху, які охоплюють мене, коли я постаю перед лицем того, що ми заподіюємо одні одним, землі, надії на свободу та життя. Мені й досі «байдуже», є люди чоловіками чи жінками, раз вони — це всі ми і всі наші діти. Ось одна несправедливо ув'язнена душа, чи маю я питати про її стать? А ось голодна дитина — мені питати, якої вона статі?

Відповідь деяких радикальних феміністок звучить: так. Якщо прийняти принцип, що джерелом усієї несправедливості, експлуатації та сліпої агресії є статева нерівність, то така позиція правильна. Я не можу прийняти цього принципу; тому не можу діяти згідно з ним. Якби я себе до цього змусила — а мою формою діяльності є письменництво — писала б нещиро й погано. Невже я маю пожертвувати ідеалом правди і краси заради ідеологічних аргументів?

Знову ж таки, відповідь радикальної феміністки була б ствердною. Хоча ця відповідь інколи ідентична з голосом Цензора, що висловлюється лише від імені сліпого чи авторитарного фанатизму, вона може бути й іншою: може промовляти, служачи самому ідеалу. Щоб будувати, слід знищити старе. Поколінню, яке мусить здійснити руйнування, дістається весь біль нищення та обмаль радостей творіння. Мужність особи, яка приймає це завдання й усі пов'язані з ним невдячність і зневагу, вище всяких

похвал.

Але до цього не можна змусити і не можна цього вдавати. Примус призводить до звичайної злостивості та саморуїнування, вдавання — до Феміністичного Шика, наступника Радикального Шика 5. Принести повноту буття в жертву служінню ідеалу — це одне, придушити ясне мислення і щирі почуття заради служіння ідеології — геть інше. Ідеологія має вартість лише постільки, поскільки вона служить збільшенню ясності та чесності думок і почуттів.

З цієї точки зору феміністична ідеологія була для мене напрочуд цінною. Змусила мене, — як усіх мислячих жінок мого покоління, — до кращого самопізнання, до відокремлення, часто дуже болісного, того, що ми справді думаємо і у що віримо, від усіх тих простих «істин» і «фактів», які нам прищеплювали (на підсвідомому рівні) щодо чоловічого й жіночого буття, статевих ролей, жіночої фізіології та психології, сексуальної відповідальності і т.д. і т.п. Ми аж надто часто виявляли, що не мали власних думок і переконань, а просто приймали догмати нашого суспільства; тому мусимо відкривати, вигадувати, творити власні істини, власні цінності, себе самих.

Це перестворення власної жіночності є визволенням і полегшою для тих, які хочуть і потребують групової підтримки, або ж тих, чию жіночність систематично ображали, принижували і експлуатували в дитинстві, подружжі й на роботі. Іншим, таким, як я, для кого група однолітків не є всім світом і хто не був відчуженим від власного буття-жінкою, праця, що полягає в самоаналізі і самопородженні, є нелегкою. «Я люблю жінок; люблю себе, навіщо це псувати?» — «Байдуже, чоловіки це чи жінки». — «Чого, на всіх святих, жінка має писати лише про жінок?» Усі запитання важливі, жодне не має легких відповідей, але слід їх поставити і на них відповісти. Політична активістка може черпати відповіді з поточної ідеології

свого руху, але мисткиня мусить видобувати їх із себе самої і копати далі, доки не буде певна, що підступила до правди так близько, наскільки це можливо.

І я копаю далі. Використовую інструменти фемінізму та намагаюся дізнатися причину того, що я працюю і як я працюю, щоб не працювати більше у невідомості й безвідповідальності. Це справа не легка й не коротка; блукаєш навіпамачки у темряві розуму й тіла, дуже, дуже далеко від Скенектаді. Як мало насправді ми знаємо про себе, — жінку чи чоловіка!

Мені здається, що я розкопала одну річ: «особа», про яку я зазвичай пишу, часто не є точнісінько або цілковито чоловіком чи жінкою. На поверховому рівні це означає, що сексуальних стереотипів мало — чоловіки не є похитливими, жінки не є прекрасними, — а секс розглядається радше як зв'язок, ніж як акт. Стать служить головним чином для визначення гендеру, а гендер особи не вичерпується, навіть і приблизно, наліпкою «чоловік» чи «жінка». Справді, здається, що і стать, і гендер використовуються головним чином для визначення «особи» чи «я». Якось, коли я почала пробуджуватися, я включила цей зв'язок в одну особу, андрогіна. Але частіше він з'являється конвенційно і явно, як пара. Два в одному: або двоє творять цілість. Інь не виступає без янь, а янь без інь. Колись мене запитали, яка, на мою думку, головна тема моєї творчості. Я спонтанно відповіла: «Подружжя».

Я ще не написала книжки, достойної такої чудової (і на подив немодної) теми. Навіть не досягнула того, що мала на увазі. Але перечитуючи цю ранню і просту пригодницьку повість, думаю, що там ця тема присутня, — не ясно, не сильно, але тяжіючи до цього. «Учусь, йдучи туди, куди повинен йти б».

1 Гарлан Еллісон (1934–2018) — американський письменник-фантаст, володар 8 премій Г'юго і багатьох інших жанрових нагород. (Тут і далі прим. Н. Михаловської).

2 Скенектаді — місто на північному сході США, у штаті Нью-Йорк.

3 Флогістон — гіпотетична субстанція, яка нібито міститься у горючих речовинах і вивільняється під час горіння. Існування флогістону в 1703 році припустили Йоганн Бехер і Георг Шталь.

4 Вірджинія Вулф (1882–1941) — англійська письменниця, одна з провідних авторок-модерністок у XX столітті.

5 Радикальний Шик — термін, введений у 1970 році у статті журналіста Тома Вулфа, що описує модну практику спілкування людей вищих класів з політичними радикалами.

6 Фрагмент вірша «Пробудження» американського поета Теодора Ретке.

• • •

Далі — у повній книжці «Планета вигнання : роман».

nashaknyga.com.ua